

Tarım Eğitiminde Paradigmatik Dönüşüm: Tarım Üniversiteleri Model Önerileri*

Paradigmatic Transformation in Agricultural Education: Models Proposed for Agricultural Universities

Seval Bircan Yılmaz-Yıldız^{a†}, Ercan Kiraz^a

^aÇanakkale 18 Mart University, Çanakkale, Türkiye

Öz

Son otuz yılda Türk yükseköğretim sistemi, üniversitesiz şehir kalmasını yaklaşımı ile muazzam bir gelişme göstermiştir. Cumhuriyet döneminde kurulan üniversitelere ek olarak, bugün toplam üniversite sayısı 209'a yükselmiştir. Ufukta çok sayıda yeni özel ve devlet üniversitesi görünmektedir. Ancak, bu sayısal genişlemenin olumlu etkisi araştırılması gereken bir soru olarak karşımızdadır. Bu çalışmanın çıkış noktası, birbirini tekrar eden homotetik (tek tipleşmiş) üniversiteleri her şehre kurmak yerine, ihtiyaca yönelik tematik üniversiteler kavramına vurgu yapmaktır. Türkiye'nin sahip olduğu tarımsal potansiyel ve akademik deneyim dikkate alındığında, yükseköğretimde tarım eğitimine yönelik üniversite modelleri arayışı bu çalışmanın odak noktasıdır. Bu nedenle, araştırmacılar program geliştirme, yükseköğretim ve tarım alanlarına transdisipliner perspektiften bakarak ne tür modellerin ortaya çıkabileceğini nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanarak incelemişlerdir. Her veri toplama oturumundan sonra sürekli analitik kod çözüme, bir sonraki veri toplama sürecine girdi sağlamıştır. Toplanan veri altı farklı tarımsal yükseköğretim yaklaşımı ya da modelini ortaya çıkarmıştır. Bunlar, uygulama odaklı, kalkınma odaklı, işbirliği odaklı, bölgesel ilerleme odaklı, araştırma odaklı ve tematik üniversite yaklaşımlarıdır. Ayrıca, katılımcılar mevcut ziraat fakültelerinin tarım üniversiteleri çatısı altında birleştirilmesinin Türkiye'de tarım eğitimini güçlendireceğini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Program geliştirme, tarım üniversitesi, üniversite modelleri, yeni kurgular ve program anlayışı, yükseköğretimde dönüşüm

Abstract

In the last thirty years, the Turkish higher education system has shown a tremendous improvement with the approach of no city without a university. In addition to the universities established in the Republican era, the total number of universities has increased to 209 today. A large number of new private and public universities appear on the horizon. However, the positive impact of this numerical expansion remains a question that needs to be explored. Instead of establishing homothetic (uniform) universities in every city, the starting point of this study is to emphasize the concept of need-oriented thematic universities. Considering Türkiye's agricultural potential and academic experience, the search for university approaches for agricultural education in higher education is the main focus of this study. For this reason, researchers consider the fields of curriculum development, higher education, and agriculture from a transdisciplinary perspective and examine what kind of models can emerge by using phenomenology, one of the qualitative research methods. Continuous analytical decoding after each data collection session provided input to the next data collection process. The collected data revealed six different agricultural higher education approaches or models. These are application-oriented, development-oriented, cooperation-oriented, regional progress-oriented, research-oriented and thematic university approaches. In addition, the participants stated that combining the existing agricultural faculties under the roof of agricultural universities would strengthen agricultural education in Türkiye.

Keywords: Curriculum development, agricultural university, university models, new constructs and curriculum understanding, transformation in higher education.

*Bu çalışma "Yükseköğretimde Program Modelleme Çalışması: Tarım Üniversiteleri" isimli doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

* Seval Bircan Yılmaz-Yıldız, Department of Educational Sciences, Faculty of Education, Çanakkale 18 Mart University, Çanakkale, Türkiye. E-mail address: sevalbircan@outlook.com, ORCID ID: 0000-0002-6828-165X.

Ercan Kiraz, Department of Educational Sciences, Faculty of Education, Çanakkale 18 Mart University, Çanakkale, Türkiye. E-mail address: ekirazmail@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6007-6205.

Received Date: May 18th, 2023. Acceptance Date: January 3rd, 2024.

1. Giriş

Tarihin her döneminde, ilk çağlardan günümüze kadar insanlık toplumsal sorunları benzer şekilde yaşamaktadır. Ekonomik krizler, Sars, Mers, Grip, Covid-19 gibi küresel pandemiler, savaşlar, doğal kaynakların düşüncesizce kullanımı, kaynak yetersizliği, enerji, gıda üretimi ve tedarik sorunları gibi daha birçok sorun gelecekte de yaşanılmaya devam edecektir. Bunların başında tarım ve tarıma bağlı bilgi yoksunluğu ön plana çıkmaktadır. Bugün ülkemizde tarımsal üretim dengelerinin altüst olduğu ve gıda üretimi ile gıda tedariki arasındaki uçurumun her geçen gün derinleşen bir hal aldığı gerçeğini toplumun tüm kesimleri açık şekilde hissetmektedir. Burada, bir yandan baş döndüren teknolojik ilerlemeler ve belli bir grup elinde toplanan küresel sermaye dikkat çekerken, diğer yandan en basit ihtiyaçların bile karşılanmadığı yoksulluk etkisini göstermektedir. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'ndeki (Maslow, 1965) en alt basamakta ve en temel ihtiyaçlardan olan beslenme konusunda bile endişe yaratan bir durum olarak gündemdedir. Bu durumda uzun yıllardır uygulanan politikaların da etkisi söz konusudur. Türkiye'de zaman içerisinde tarım üreticilerinin tarım dışı faaliyetlere odaklanması, köy yerine şehir yaşamını tercih etmesi, sosyal statü arzusu duyması nedeniyle çiftçiliğini, dolayısıyla işlenebilir tarım topraklarını terk etmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Çiftçiler, daha iyi ekonomik durum ve yaşam koşulları için şehirlere göç etmenin doğal olduğuna inandırılmıştır. Daha vahim olanı ise, çiftçinin eğitimsiz bırakılması ve tarımdan uzaklaşmasının kabul edilebilir bir olgu olarak görülmesi olmuştur. Toprağını terk eden çiftçinin büyük şehirlerde yaşam standardını yükselteceğine olan inancıyla köyden şehre göç etmesi film senaryolarına dahi konu olmuştur. Ne ilginçtir ki, bugünlerde büyükşehirlerden uzaklaşan ve tarıma odaklanmak için tersine göç sürecinde olan insanların örnekleri de sıklıkla görülmektedir (Kiraz, 2022). Bunun temel nedeni ne olabilir, tarım ihmal edilmişlikten nasıl kurtulabilir, ulusal ekonomideki üç temel sektörden birisi olan tarım hakkettiği değeri akademik bir yaklaşımla yeniden nasıl kazanabilir gibi sorular bu çalışmanın çıkış noktasıdır.

Tarım, ekme, dikme, bakım ve yetiştirme yöntemleriyle bitki ve hayvan üretimi ve bunların üreticilerce işlenmesi ve değerlendirilmesi etkinliğidir (Karluğ, 2002: 171) ve genellikle köy ve köylüyle birlikte anılır. Bir yanda artan şehirleşme ve göç olgusu diğer yanda öğrenci azlığı nedeniyle kaynak ayrılmak istenmeyip kapanan köy okulları gerçeği ile karşılaşılınca, çiftçiler çocuklarının eğitimini önemseyerek tarımdan uzaklaşmıştır. Türk toplumundaki sosyal statü olgusunun eğitimin niteliği ile doğru orantılı olduğu gerçeğinden yola çıkıldığında, devlet güvencesi toprağın çilesine tercih edilmiştir. Bu zincirleme etkileşim eğitim-öğretim-üretim olgularının da değişmesine neden olmuştur. Kalkınma hamlelerinin öncelikle sanayi, teknoloji, turizm, bilişim teknolojileri gibi popüleritesi yüksek alanlar ile gerçekleşeceğine yönelik inanç geliştirilmiştir. Tarım ve tarımsal kalkınma odaklı hedefler geri planda kalmıştır. Bunun yanında, mesleki uzmanlaşma ve yükseköğretim programları da kalkınmada öncelik verilen alanlara paralel olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tarımı kalkınmada öncelik olarak belirleyen ziraat mektepleri zaman içinde önemini yitirmiştir. Tarlada üreten insanlarımız hizmet sektöründe bilgi ve beceri gerektirmeyen sektörlerle yönelmişlerdir. Aslında, tarım bilgi ve uygulamanın iç içe olduğu doğa ve bilgi potansiyelinde üstün öngörü ve karar sistemlerini işe koymayı gerektiren etkileşimsel bir potansiyelin bireyden toprağa aktarımıdır (Kiraz, 2022).

Bu çalışma toplumun tüm bireylerini etkilemesiyle ve son günlerde sürekli gündeme gelmesiyle dikkatlerin odağına yerleşen, unutulmamış ancak ihmal edilmiş olan *tarım* ile *yükseköğretim* ilişkisini program geliştirme bağlamında ele alarak yükseköğretimde alternatif modellerin ortaya çıkarılabileceği konusunu ele almaktadır. Çalışmanın amacı, ülkemizde mevcut tarım potansiyeline rağmen yaşanan sorunlara yönelik alternatif tarım öğretim program model ya da modellerinin neler olabileceğinin araştırılmasıdır.

Yukarıdaki amaç doğrultusunda temel araştırma sorusu: *Tarım yükseköğretiminde farklı tarım öğretimi yaklaşımları neler olabilir?*

Araştırmanın hedefi Türkiye'deki tarım olgusunun tarımın paydaşları tarafından nasıl algılandığını ve tarım yükseköğretiminde alternatif yapılanmaların neler olabileceğini ortaya koymaktır.

2. Literatür

2.1. Tarım ve Tarım Eğitimi

Tarım en stratejik sektörlerden biridir (Yaşar, 2022). Tarım, sosyoloji, ekoloji, psikoloji, ekonomi, teknoloji, meteoroloji, biyoloji, genetik gibi daha birçok bilimsel alan ile iç içedir. Tarım kavramı sadece toprağın işlenmesi ya da hayvansal üretim yoluyla insanlığın ihtiyacını karşılamak olarak algılanamayacak kadar kapsamlıdır. Artmakta

olan dünya nüfusu, küresel olaylar, genetiği değiştirilmiş ürünler, değişen beslenme alışkanlıkları, doğal ürünlere dönüş gibi konular sürekli gündemdedir. Daha farklı bir bakış açısıyla, tarımsal stratejiler ve gıda savaşları olgusu bile doğru bir tarım eğitiminin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Hekimoğlu ve Altındeğer, 2006). Bu durum tarımın sadece üretim ve tedarik ile sınırlı olamayacak kadar stratejik bir öneme sahip olduğu gerçeğini ortaya koyarken, tarım eğitiminin de bu stratejik kapsam içinde yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Tarım ve tarım eğitimini tarihsel açıdan ele almak, tarım eğitiminde yeniden yapılanma ihtiyacını anlamak için önemlidir. Tarım, ekonomik ve siyasal gelişme ve değişmelerin dışında değerlendirilemez. Geniş kapsamlı ekonomik ve siyasal dönüşümler kısa süre içinde eğitim sistemlerini de etkilerler. Bunun gibi nedenlerden dolayı yükseköğretimde yeniden yapılanma birçok ülkede zorunluluk haline gelmiştir. Ülkeler üniversite denilen olguyu yeniden ele almaktadır.

174 ziraat eğitim bölümünün (TMMOB, 2020) birbirini kopyalayan ya da benzer yapıda olması ile Türkiye'nin içinde bulunduğu tarım ve gıda sorununu yaşıyor olması ve toplumun bunu açık şekilde hissetmesi artık "tarım eğitiminde yeni bir model" arayışının gündeme gelmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yeni bir model arayışı mı yoksa var olan eski modellerden niye vazgeçildiği mi tartışmaları devam ederken, yeni bir üniversite olgusunun ortaya konularak tartışılması gerekmektedir.

Tarihsel süreçte tarım yükseköğretimini ele aldığımızda, cumhuriyet sonrası tarım eğitiminde en önemli adım Ankara'da 1933 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması olarak görülmektedir. Bu kurum 1948 yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlanmış ve ismi Ziraat Fakültesi olarak değiştirmiştir (Tekeli, 1995). Enstitüde Ziraat Fakültesi'nin dışında, Tabii ve Temel Bilimler Fakültesi, Veteriner ve Orman Fakültesi de bulunmaktadır. Enstitü bu açıdan *Tarım Üniversitesi* yapısına sahiptir denilebilir (Eriş, 2004).

Toplumsal talebe göre yükseköğretim 1950'li yıllar itibarı ile üniversite ve yüksekokul olarak bölgesel merkezlerde kurulmaya başlanmıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi bu yapıda kurulmuştur (TUSİAD, 1994, s.154). Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi, Amerika'nın Land-Grant Üniversiteleri modeli örnek alınarak kurulmuştur. Üniversitenin öğrenci yetiştirmenin yanında yöre sorunlarına da çözüm getirdiği bu modelde öncelik sağlık, ziraat ve hayvancılıktır. Bu sistemde devlet ve halk arası bağ müşavirler heyeti adında meslek gruplarının da üniversite yönetimine dahil olacağı bir grup kurulmak istenmiş ancak siyasi baskı kaygısı ile oluşturulamamıştır (MEB, 1991). Sadece o yıllarda değil bugün de benzer baskılar siyasi politikalarından bağımsız hareket edemeyen üniversiteler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özgün fikirlerden uzak, bağımsız bilim yapamayan, mahalli yapıdan ulusal ve uluslararası boyuta kendini taşıyamayan sayısız şehir üniversiteleri üzerine kurulmuş bir yükseköğretim anlayışı Türkiye'nin kaderi olmamalıdır. Bilgi kaynakları kontrolsüzce arttıkça doğru bilgiye erişmek oldukça zorlaşmaktadır. Bu nedenle, üniversiteler tarafından yürütülen bilimsel araştırma ve projeler söz konusu tehdit için mücadelede güvenilir bilgi kaynağıdır (SBB, 2021). Üniversitelerin araştırma fon dağılımlarında daha fazla desteklenmesi son derece önemlidir (YÖK, 2007).

Kırsal kalkınmayla gıda güvenliği ve yoksulluğun azaltılması hedeflenmektedir. Üniversiteler programlarını yeni konular ve etkili öğretme-öğrenme modelleriyle şekillenmelidir. Atchoarena ve Holmes (2004)'a göre okullar, akademi ve kırsal alan paydaşları ile yeni ortaklıklar kurmak, yönetimdeki temsilini genişletmek ve politika yapıcılarla sürekli diyalog içinde olmalıdır. Bunların yayım hizmetleri, kırsal kesimdeki insanlar için ilk, orta, mesleki ve yetişkin eğitimini kapsayan eğitim desteğini içerebilir. Üniversite-okul bağlantıları, kırsal kalkınma sorunlarına merkezi olmayan, demokratik ve toplum temelli bir yanıtın örneği olarak algılanmaktadır. Kalkınma odağına üniversitenin alınması Türkiye için de kalkınma planlarında sıklıkla rastladığımız bir durumdur. Beşeri kaynakları ve tarımsal üretimi tarımsal eğitimle gündemde tutmayı sürdürmek önemlidir. Bunu Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'ün Kalkınma Odaklı Projeler'deki anlayışında da görmek mümkündür (YÖK, 2020).

2.2. Yükseköğretim

Etimolojik olarak Latince kökenli "universitas" kelimesinden gelen üniversite; bağımsız, ortak çıkarları olan, tüzel kişilikli insan topluluğudur, "Türkçe'de karşılığı loncadır." Modern üniversitenin temel özellikleri evrenselliği ve çeşitliliğidir (Gürüz, 2020, s.15). İlk "örneği ise Bologna Üniversitesi kabul edilir" (Thorens 1988, Akt: Gürüz, 2020, s.15). Bu konu ile ilgili tartışmalar devam etmekte olmasına rağmen bugünkü modeli temsil eden ilk örnek olarak ele alınmaktadır. Üniversite öncesi sosyal ya da ekonomik durumlar gereği ortaya çıkan ön kurumlar olduğu gibi üniversitenin evriminin sonraki süreçlerinde de benzer koşullara göre şekillenmeye devam edeceği ve farklı yükseköğretim modellerinin de mümkün olabileceği eğitimciler tarafından tartışılmaktadır. Gelişen dünyada tek tipleşmiş üniversite modellerine ve tekdüze bir yükseköğretim anlayışına özellikle eğitimciler ve siyasiler tarafından eleştiriler artmaktadır.

Üniversitenin tarihsel anlamda Orta Çağ Avrupası'nda 1000-1350 yıllarında ekonomik kalkınma ile gelişen sosyoekonomik şartların ortaya çıkardığı bir kurum olarak ortaya çıkmaktadır. Katolik dünyada birden çok güç

odağına karşı “mutlak gücü sınırlamaya yönelik ilk adımlar üniversite ile ilişkili olmuştur” (Gürüz, 2020, s.110). Ancak, 1350’den itibaren Avrupa’nın birçok yerinde; kilise ve diğer güç odakları arasındaki iktidar çatışmaları, kilisenin iç çatışmaları, yüz yıl savaşlarında azalan nüfus, salgın hastalıklar ve tarım alanlarının tahrip olması ile tarımsal üretim düşüşü ve hayvansal salgın hastalıkların artması ile finansal çöküş başlamıştır (Gürüz, 2020). Aradan geçen yüzyıllara rağmen ülkelerde finansal çöküş sebeplerinin benzerliği dikkat çekici görünmektedir.

Bunun yanında, üniversite bir yandan ihtiyaçlara göre gelişirken, ihtiyaçlar ortadan kalkınca durağanlaşan bir yapıdadır. Orta Çağ Avrupası’na bakıldığında tek okul veya fakültesi bulunan *studium particulare* adlı yükseköğretim kurumları görülmektedir (Gürüz, 2020). Bugünkü *tematik üniversite* fikrinin ilk olarak orta çağda çıktığı söylenebilir. Ancak, tematik üniversite kavramı tıp, savunma, güzel sanatlar, gıda ve tarım, havacılık gibi alana özgü yapılanmalarla yeniden ele alınmaktadır.

Üniversitenin halen devam eden gelişim sürecinde Wilhelm von Humboldt’un görüşleri etkili olmuştur. Humboldt’a göre üniversite; “...bütün bilim alanlarındaki çalışmalarını birlikte ve bütünlük içerisinde yürüten bir kurumdur, araştırmada amaç bilim için bilimdir, öğretim üyeleri öğretmek istediği konuda, öğrenciler de öğrenmek istediklerinde özgür olmalıdır, üniversiteler milletindir. Devletin görevi, öğretim üyesi atamak, maaş karşılamak ve özgür çalışma ortamı sağlamaktır” (Cowley, 1980, s. 26).

Humboldt’un görüşleri modern üniversitenin temellerini oluşturmuştur. Üniversitelerin varlığını sürdürebilmesi için kaynaklara ihtiyaç vardır. 1862 Amerikan iç savaşı sırasında çıkan Morrill Land Grand Acts yasaları ile *tarım ve mekanik* sanatlar alanları yanında temel bilimler (liberal arts) alanlarında da eğitim ve araştırma yapmak adına arazi tesis eden programlar başlatan kolej ve üniversitelere, ulusal bütçeden kaynak ayrılması kararı verilmiştir. Bu hamle ile tarıma odaklanan yükseköğretim kurumları yapılandırılmış ve bölgesel kalkınma hedefleri belirlenmiştir (Gürüz, 2020). Bu yaklaşım yeni üniversiteler kurulmasının yanında, uygulama ve araştırma yapılmasını da teşvik edici olmuştur.

Bugün üniversiteler uygulama ve araştırma fonları açısından zorluklar yaşamakta ve bu da bilimsel gelişmelerin gerisinde işlevi azaltılmış bir üniversiteye neden olmaktadır. Bunun yanında birbirinden ayrı fakültelerde bölümler işbirlikli çalışmalardan uzak ayrılmış yapılar sergilemektedir. YÖK Eski Başkanı Kemal Gürüz’ de bu konuda; “Fakülteler ve bölümler arasında kalın duvarlar var. Anadal yanında, yan dallarda gelişmek, birkaç üniversite dışında çok kısıtlı” şeklinde yorum yapmaktadır (Gürüz, 2020, s. 13). Bu durum üniversiteleri tektip ya da eşbiçimli yapıların olduğu ve özgün fikirlerin ortaya çıkamayacağı bir sınırlılık olarak açıklanabilir.

Örgütlerin zaman içerisinde eşbiçimli olmasını baskılara bağlayan DiMaggio ve Powell (1991), eşbiçimciliği örgütsel özellikler bakımından homojenleşme veya yakın benzerlikler olarak ifade etmişlerdir. Örgütlerde hangi özelliklerin homojenleşmesi gerektiği çoğu zaman belirgin değildir. Farklı güçlerin örgütsel alanda varlığı ihtimali kurumsal örgütlerde çoğulluğa karşın tekdüzelik endişesi yaratan bir durum olarak algılanır (Erden, 2006). Aynı endişe Türk Yükseköğretim Kurumları için de söz konusudur. Çok sesli bir anlayışla daha özerk yapılanmalar mı, tekdüze standartlar ile homojen yapılanmalar mı sorusu tartışılmaktadır. Yakın zamanda açılmış ve örgüt özellikleri bakımından kurumsal kimlik oluşturma sürecinde olan Türk yükseköğretiminin ne tür bir üniversite anlayış geliştireceğine odaklanılması gereklidir.

Evrensel kimliğe sahip olan kurumlar olarak en doğru örnek üniversitelerdir (Demir, 1996). Bu kurumların temel işlevi ise araştırma, eğitim ve öğretim, bilgi üretme ve yayma olarak ifade edilebilir (Çavdar, 1996). Bu üç işleve ek olarak dördüncü işlev de özellikle gelişmesi istenen bölgelerde yer alan üniversitelerle ilgilidir. Bu üniversitelerden sivil toplumun örgütlenmesinde ve girişimciliğin geliştirilmesinde önderlik yaparak bölgesel kalkınmada aktif rol oynaması beklenir. Hatta beşinci işlev olarak da *savunmacılık* tanımlanabilir. Üniversiteden toplumda dezavantajlı olan kesimlerinin haklarının savunulması, yaşam şartlarının iyileştirilmesine, ülkenin doğal ve kültürel mirasını da korumasına yönelik faaliyetler üretmesi beklenir (YÖK, 2007).

2.3. Tarım Eğitiminde Program Geliştirme

Program; tarım yükseköğretimi için hedeflerin belirlenmesi, içeriklerin oluşturulması, öğretim süreçlerinin şekillendirilmesi ve yapılan uygulamaların etkililiğinin değerlendirilmesine yönelik dönüt alınması süreçleri ile geliştirilebilir. Eğitim ve öğretim doğru şekilde tasarlandığında paydaşlar o programdaki sorumluluklarını doğru olarak yerine getirebilecektir. Dolayısıyla, farklı bilim alanları birbirlerinin deneyimlerinden yararlanarak niteliklerini artırabilirler. Bir tarımcının ya da ziraat fakültesindeki bir akademisyenin, alanda sahip olduğu bilginin, program geliştirme perspektifinden ne anlama geldiğinin farkında olması önemlidir. Aslında, en temel insan faaliyetlerden biri olan tarım, binlerce yılda geliştirilmiş bir programlama geleneğine sahiptir. Nasıl ilkokula başlayan bir çocuk için okuma yazmayı öğrenirken izlenen bir program varsa ve bu program bilimsel, teknolojik, kültürel ve benzeri alanlardan etkilenecek güncelleniyorsa tarım alanında da ne için, neyi, nasıl, ne kadar gibi sorulara yanıt veren zengin bir programlama mantığı vardır. Çünkü program geliştirme; sadece eğitim alanının değil, sistematik, koordineli

çalışma gerektiren, dinamizm ve plan gereksinimi olan hayatın pek çok alanında karşımıza çıkan bilimsel bir araştırma alanıdır (Yılmaz-Yıldız ve Kiraz, 2022).

Gestalt bütünü parçaların toplamından fazlası olduğunu iddia eder (Humprey, 1924). Yükseköğretimde daha iyi olmak için benzer sorunları yaşayanların, onlara ait çözümlerini alıntılararak kullanmak, bir yama tekniği gibi çalışır. Bu nedenle geleceğin öğretimi, sanatçı özgünlüğünde ve bilim insanı netliğinde konunun uzmanlarınca geliştirilmelidir. Bu da farklı alanlarının ayrı ayrı çalışmaları sonucu ortaya çıkacak üründen çok daha fazlasının, birlikte çalışmayla elde edilebileceğine yönelik bir ispat olarak düşünülebilir.

Uzun yıllardır Türkiye’de tarımda yeni ve nitelikli yükseköğretimden söz edilmesi, ortada çok önemli sorunların var olduğunun kanıtı olabilir. Yeni modelleri, yeni programları Türkiye’ye özgü şekilde araştırıp kurgulamak yararlı olacaktır. Yükseköğretimde nitelik ve istihdam sorununun çözümü için bir başkasına ait ya da başka ülkelerde geliştirilmiş olan programların kopyalanması bir çözüm yolu gibi düşünülmemelidir. Her geçen gün gelişen teknoloji ve değişen bilimsel yaklaşımların takip edilebilmesi için çiftçinin kişisel ilgi ve çabası yeterli olmayabilir. Bu da iyi verim almak isteyen çiftçi için hatalara yönelten bir eğitsel boşluk demektir. Toprak rastlantısallıklara açık bırakılmayacak, bilinçsiz üretime terk edilemeyecek kadar kıymetlidir. Azalan kaynakları, tahrip olmuş tabiatı ve ekonomik buhranları ele aldığımızda, tarımsal kalkınma, deneme yanılma metoduna teslim edilmemeli ve tarımsal riskler zamanında ortadan kaldırılmalıdır (Yılmaz-Yıldız ve Kiraz, 2022). Tarım yükseköğretiminde alternatif modeller yaklaşımı ile geliştirilmesi planlanan *tarımsal program geliştirme uygulamaları*, program geliştirme alanının sadece okul programları ile özdeşleştirilmesine de önemli bir disiplinler açılım olacaktır.

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Pozitivist paradigma, sosyal gerçekliği ortaya koymada nicel yöntemleri tercih eder. Nitel araştırma ise çoklu öznel veri türleri ile bireylerin doğal ortamında belli durumlar içerisinde ele alınmasına dayanan, yorumlayıcı bir araştırma yaklaşımıdır (Denzin ve Lincoln, 1994). Tarım üniversitesi ya da tarım yükseköğretimi model arayışının nitel araştırma yoluyla ele alınmasındaki temel dayanak algı, olgu ve olayları doğal ortamında, bütüncül ve gerçekçi bir şekilde ortaya koymaktır. Nitel araştırma sürecinde araştırmacı, sosyal olguları buldukları çevreler içerisinde araştırma ve anlamayı ön planda tutar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada tarım olgusu, paydaşlardan alınan görüşlere göre yükseköğretim düzeyinde bir model önerisi için bütüncül olarak ele alınmaktadır.

Bu nedenle, çalışmadaki olgu *yükseköğretimde tarım eğitimidir*. Tarım ve yükseköğretim ile ilgili katılımcıların deneyimleri ve görüşleri derinlemesine incelemek için olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim çalışmalarında olgu ile ilgili kişisel deneyimleri, genel nitelikte anlaşılabilir bir açıklamaya indirgemek çalışmanın ana amacıdır (Manen, 1990, s.177, Akt: Creswell, 2013). Araştırmacıların, bir ya da daha fazla katılımcının bir olguyu yani tarım eğitimi kavram, durum ya da olayları nasıl deneyimlediğini açıklamaya çalıştığı nitel araştırma deseni, olgu bilimdir (Christensen, Johnson ve Turner, 2020).

3.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları, nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme yöntem türlerinden ölçüt örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme; daha önceden belirlenmiş ölçütleri karşılayan tüm durumlarda çalışır. Ölçüt ya da ölçütleri araştırmacının hazırlayabileceği gibi daha önceki ölçütler de kullanılabilir (Patton, 2002). Çalışmada ölçüt, tarımı farklı açılardan temsil edebilecek tarım ile ilgili bağımsız ya da kurumsal deneyimi olan 89 kişi katılımcı olarak belirlenmiştir.

Katılımcılar; program geliştirme uzmanları, ziraat fakülteleri akademisyenleri, yükseköğretim konusunda çalışan akademisyenler, tarım il-ilçe müdürlükleri çalışanları, kooperatif birlikleri yönetim kurulları üyeleri, çiftçiler ve bağımsız tarım işletmeleri girişimcilerinden oluşturulmuştur. Bu katılımcılar tarım konusundaki mesleki deneyimleri dikkate alınmak suretiyle ölçütlenerek belirlenmiştir. Örneğin tarım alanında çiftçi, kooperatif üyesi, akademisyen, sektör uzmanları gibi farklı deneyimleri olan yerli ve yabancı bireyler yer almaktadır. Aynı şekilde yüksek öğretim ve program geliştirme alanında da sadece belli bir katılımcı profili yerine alanın farklı temsilcileri çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın en önemli veri sağlayacak katılımcıları olarak ziraat fakültelerindeki akademisyenler olduğu gerçeğinden yola çıkarak 7 bölgeden üniversiteler seçilerek her üniversiteden 5 katılımcı ile araştırmanın temsil değeri artırılmaya çalışılmıştır. Ziraat fakülteleri akademisyenleri arasında en az bir idareci, 1 bölüm başkanı, bir anabilim dalı başkanı, farklı bölümlerden (bahçe bitkileri, peyzaj, tohum bilimi ve teknoloji, vb.) 2’şer akademisyen olarak belirlenmiştir. Ölçüt belirlenmesinde mesleki deneyim yılı, topluma hizmet, kurumsal kıdem gibi hususlar sağlıklı veri toplama açısından önemlidir.

Tablo 1

Katılımcı demografik bilgileri ve veri analiz (kod-kategori-tema)

Katılımcılar	Hedeflenen /görüşülen Sayı	Şehir	Görüşülen kişi (Sayı) ve görüşme süresi (dk)		Üretilen Kod (Sayı)	Örtüşen Gereksiz kod ayrıştırma ve Kategoriler	Temalar
Program geliştirme uzmanları ve akademisyenler	9/7	İzmir, Ankara, Edirne, Adana, Çanakkale, İstanbul	1-3	175	67		
			4-6	120	7		
			7-9	50	2		
Yükseköğretim konusunda çalışan akademisyenler	7/6	İzmir, Ankara, Edirne, Adana, Çanakkale, İstanbul	1-2	360	146		
			3-4	120	33		
			5-6	70	2		
Ziraat fakülteleri akademisyenleri	35/11	Çanakkale, Adana, İzmir, İstanbul, Erzurum, Ankara, Bolu, Şanlıurfa	1-3	120	73		
			4-6	360	28		
			7-9	150	3		
			10-12	120	1		
Tarım il müdürlükleri çalışanları	4/4	Edirne, Çanakkale	1-2	50	27		
			3-4	65	3		
Tarım ilçe müdürlükleri Çalışanları	6/4	Gelibolu, Keşan	1-2	50	49	28	6
			3-4	45	2		
Kooperatif birlikleri yönetim kurulları başkan ve üyeleri	6/6	İzmir, Balıkesir	1-2	60	96		
			3-4	40	5		
			5-6	50	1		
Çiftçiler	8/5	Balıkesir, Çanakkale, Edirne	1-2	80	75		
			3-4	50	9		
			5-6	20	0		
Bağımsız tarım işletmeleri girişimcileri	11/5	Çanakkale, İstanbul, Uşak, Aydın, Adana	1-2	40	20		
			3-4	30	3		
			5-6	30	1		
Sektör Uzmanları	3/3	İstanbul	1-3	75	42		

3.3. Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Nitel araştırmalarda üç temel veri toplama yöntemi doküman analizi, görüşme ve gözlemdir (Patton, 2002). Bu araştırmanın amacı doğrultusunda araştırma sorusuna üç yöntem de kullanılarak cevap aranmıştır. Öncelikli olarak, görüşmelerin yapılacağı kişilerin çalışmalarını gerçekleştirdikleri ortamlarda gözlemler yapılmıştır. Gözlem sürecinde bu kurum ve kuruluşlardan sağlanan dokümanlar incelenmiştir. Gözlem ve dokümanlardan elde edilen veri bulgular kısmında yer almamaktadır. Gözlem ve doküman incelemeye ait veri, yükseköğretim uzmanları, program geliştirme uzmanları ve tarım sektöründe faaliyette bulunan bireylerle yapılacak görüşmeler için hazırlanan görüşme formlarının oluşturulmasında kullanılmıştır. Gözlem ve doküman analizi ile başlayan veri toplama süreci görüşmelerle devam etmiştir. Bu üç temel veri toplama yönteminden en kapsamlı veri sağlayan Creswell' in (2013) de dediği gibi görüşme olmuştur. Bireylerin deneyim, tutum, düşünce, amaç, yorum, algı ve tepkileri yoluyla onların iç dünyasına girmeye ve bakış açılarını anlamaya yardımcı bir nitel araştırma veri toplama yöntemi olan görüşme yönteminde (Creswell, 2013), araştırmacılar uzaktan ya da yazılı, telefon ya da bilgisayar programları yerine bizzat katılımcıların kendi ortamlarında sürece dahil olarak yerinde veri toplama yoluna başvurmuşlardır. Bu sebeple, tarım paydaşlarının tarım ve tarımda yükseköğretim konusundaki görüşlerini ayrıntılı bir biçimde incelemek amacıyla, araştırmacılar tarafından yapılandırılmamış sorularla başlanan görüşmelerden elde edilen verilerin analizinden sonra, yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmada derinlemesine bilgiye ulaşmayı sağlayan, araştırmacı açısından; soruların sırasını değiştirme, farklı kelimeler ile ifadeyi zenginleştirme bunun yanında görüşmeyi derinleştirmek için ek sorular sorma ve gözden kaçırılan detayları eklenmesi noktalarında esneklik sağlayan görüşme türüdür (Büyükoztürk ve diğerleri, 2012; Lodico, Spaulding ve Voegtler 2010; Wengraf, 2001). Yarı yapılandırılmış görüşme formunun geçerliğinin sağlanması amacıyla, araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu altı uzmanın görüşüne sunulmuştur. İki program geliştirme, iki yükseköğretim ve iki ziraat fakültesi akademisyeninden elde edilen dönütler doğrultusunda görüşme soruları yeniden düzenlenmiş ve uygulanmaya hazır halde getirilmiştir.

3.4. Veri Analizi

Görüşmelerden elde edilen ses kayıtları ve notlar yazıya dönüştürülerek, açık, eksen ve seçici kodlama yapılarak analiz edilmiştir. Etiketleme, kategorilerin oluşması ve merkez kategoriden yola çıkarak yaklaşımların odaklandığı temalara ulaşılmıştır. Son aşamada ise bulgular yorumlanarak ulaşılan sonuçlar ortaya konulmuştur. Örneğin,

“Tarım sektörü olarak ehil insanların elinde olmalıdır.”- eğitim ihtiyacı

“Ülke 9 coğrafi tarım bölgesine bölünerek programlar çeşitlenirse...”- farklı programlara duyulan ihtiyaç

“Toprak sermaye-insan işgücü yaklaşımı yerine makineye geçtik ama mazot pahalı olunca...”- ekipman, maddiyat

“Ekilmedik tarla ağaç dikilmedik dağ kalmayınca ülke olarak ferahlarız...”- kalkınma ve tarım ilişkisi

“Üniversiteden mezun ama ayağına çamur bulaşacakmış...”- uygulamalı eğitim ve motivasyon.

Şeklinde ayrıntılı okunarak kodlama ve etiketleme yapılarak ilerlenmiş ve seçici kodlama aşamasına ulaşıldığında kategori ve temalandırma ile tarım odaklı yaklaşımlar ortaya çıkarılmıştır.

İç geçerliliğin sağlanması için veriler doyum noktasına ulaşana kadar analiz devam etmiştir (Bkz.Tablo1). Dış geçerliliği sağlamak için ise yöntem kısmında araştırma deseni, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizi, ayrıca bulgular kısmı da ayrıntılı olarak açıklanmış, görüşmelerden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Elde edilen verinin analizi sürecinde, alanda uzman veri analistleri ile bir araya gelinerek yapılan kodlama ve kategorilerin toplandığı temalar değerlendirilmiş ve tematik anlam bütünlüğünden parçaların yani kodların ne şekilde anlaşıldığına yönelik fikir bütünlüğü sağlanmıştır. Yine başka bir uzman grubuyla kodlardan kategori ve temaların oluşturulmasına yönelik teyit alınmıştır.

Veri toplama sürecinde soruların ve yöntemin aynı olduğu ancak farklı katılımcılardan aynı konunun farklı boyutlarında veri elde edilmeye çalışıldığı dikkate alındığında tek bir analiz yönteminin yeterli olmayacağı düşünülüp, sürekli açıklayıcı analiz yapılmıştır. Her analiz sonucu ortaya çıkan bulguların diğer bulgularla bağlantıları, olgu bilim kapsamında değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

Tarım hakkında farklı perspektife sahip katılımcıların görüşleri doğrultusunda ortaya çıkan tarım yükseköğretimine alternatif yaklaşımlar bu kısımda sunulmaktadır. Bulgularda doğrudan alıntı yapılan katılımcılar: P= Program Geliştirme Uzmanı, Z= Ziraat Fakültesi Akademisyeni, Y= Yükseköğretim Uzmanı, K= Kooperatif Birliği, T= Tarım ve Orman Bakanlığı Personel, B= Bağımsız Tarım İşletmecisi, Ç= Çiftçiler ve S= Sektör Uzmanı şeklinde kısaltılarak verilmektedir.

Mevcut tarım eğitimi, yükseköğretim düzeyinde ziraat fakültelerinde verilmektedir. Buralarda uygulanan programların birbirlerine çok benzer olduğu gibi mevzuatın dışında da bir uygulama yapılması mümkün değildir. Bulgular bir taraftan benzerliklerin uygulama ve yönetimi kolaylaştırdığını ortaya koyarken, diğer taraftan kurumsal tek tipleşme ikilemine dikkat çekmektedir. Tarım, aynı anda birçok boyuttan birlikte işlediği bir sektördür. Bu nedenle, sektörel gelişmeyi farklı bakış açılarından incelemeye ihtiyaç vardır.

Bu kapsamda, tarım ve yükseköğretim tek boyuttan değil farklı boyutlardan ele alınmış ve tarım için alternatif yükseköğretim modellerinde ortaya çıkan temalara göre 6 farklı yaklaşımda toplanarak açıklanmıştır. Bunlar;

- Uygulama Odaklı Yaklaşımlar
- Kalkınma Odaklı Yaklaşımlar
- İşbirliğine Odaklı Yaklaşımlar
- Bölgesel İlerleme Odaklı Yaklaşımlar
- Araştırma Odaklı Yaklaşımlar
- Tematik Üniversite Yaklaşımı

4.1. Uygulama Odaklı Yaklaşım

Tarım kavramı ve tarım eğitimi olgusuna dair algılar incelendiğinde, ortaya çıkan görüşlerden ilki tarımın uygulamalı bir alan olduğudur. Uygulamanın ağırlıklı olduğu bir öğretim programı kurgusu ile tarım eğitimin daha nitelikli olabilmesi için tarım uygulama alanlarının gereğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, uygulamada şimdiye kadar yapılan iyi örneklerden söz edilebileceği gibi özellikle yükseköğretimde tarım eğitimi ele alındığında, yapılanların tekrarı ya da küçük değişiklikler ile istenilen sonuçlara ulaşmanın sağlanamayacağı, bunun için üniversitenin tamamen uygulamanın içinde olmasının gerekliliği de vurgulanmıştır.

Uygulamalı Tarım Üniversitesi yaklaşımı en fazla öne çıkan boyuttur. Katılımcıların neredeyse tamamı, tarım ve tarım eğitimi ile ilgili düşüncelerini açıklarken uygulamanın gerekliliğini vurgulamıştır. Uygulama boyutu altında ortaya çıkan alt kategoriler ise “tarım öğretim programlarında uygulama, etkileşimli saha çalışmaları, öğretim ortamı olarak sınıf dışı uygulama alanları ve tarım öğretimde kimlikler” şeklindedir.

Katılımcıların çoğunluğu yükseköğretimde tarım eğitimini açıklarken *tarım öğretim programlarında da uygulamalı tarım eğitiminin önemini vurgulamışlardır. Aşağıda bununla ilgili alıntılara yer verilmiştir:*

Tarım dediğin şey zaten toprak üzerinde uygulama yapmaktır... (Katılımcı Z3).

Bazı alanlar vardır ki uygulamadan öğrenemezsin. Tarım böyledir, müzik böyledir, tıp, diş hekimliği böyledir mühendislikte böyledir. Ne yazık ki ülkemizde uygulama ağırlıklı bir öğretim, ne tarım ne diğer alanlarda yeteri kadar yapılamıyor. Uygulama pahalı, zaman ve emek gerektiren bir eğitim şekli... (Katılımcı Z5).

Uygulamanın içerisinde üniversite olmazsa, ortaya çıkan bilinenin kötü kopyası ya da taklidi olur (Katılımcı K6) ... Tarım eğitimi denince, alanları ile ilgili öğretim programları uygulayan kurumlar geliyor aklıma. Tarla bitkileri, mandıracılık vs gibi alanlarda öğretim programları uygulayan yükseköğretim kurumları ya da ortaöğretim kurumları da olabilir tabi (Katılımcı Z9)...

Katılımcılar uygulama ile yapılan olumlu sonuçlara örnekler sunmuşlardır. Örneğin...eskiden sabahları gıda teknolojisi ekmek yapardı. Çukurova-Ankara vs vs. şimdi burada uygulama alanı yok tarım için, deneme alanı yok. Teorik ve uygulama bir arada olmalı, işletmesi de verilmeli ve bu da uygulamalı olmalı... (Katılımcı Z11).

Üniversitede uygulama deyince Purdue [ABD’de bir üniversite] var. İçinde hava alanı olan tarım mühendisliği var ve bir numara (Katılımcı Y3).

Katılımcı Z11 tarım eğitimini aldığı kendi öğrencilik yıllarındaki ve bugün görev yaptığı ziraat fakültesi şartlarını karşılaştırarak geçmişte var olan uygulama şansının bugün olmadığına dikkat çekmektedir. Tarımın uygulama ve teorik öğretiminin yanında işletmesinin de sağlanması ve bunun da uygulamasının üniversitede olması gerektiğini vurgulamaktadır. Burada sadece tarım uygulaması ağırlıklı bir yükseköğretimden değil tarımın uygulandığı ve işletmesinin de üniversitede uygulandığı farklı bir sistem üzerine önerilerini ortaya koymaktadır. Katılımcı Y6 ise uygulama boyutunu vurgularken uygulamanın olduğu bir üniversitede tarımda başarılı özelleşmiş belli bölümlerin ön plana çıkması gerekliliğini vurgulamaktadır. Burada uygulamanın kurumsal ve bireysel başarıdaki rolüne ek olarak, “bir üniversitenin her bölümü ile birinciliği değil, hemen her üniversitenin bir bölümü ile öne çıkmasına” gerek olduğunu belirtmektedir.

Uygulama odaklı yaklaşımlar ile tarım yükseköğretiminde değiştirilmesi gereken yerleri vurgulayan katılımcılar, görüşlerini *etkileşimli saha çalışmaları* alt kategorisi üzerinden şu şekilde açıklamışlardır;

Tarımda en önemli eğitim uygulama alanında olur. Öyle ara sıra keyfe keder gidelim de bir tarla görelim, tohumu bir ekelim bir daha iki ay uğramayalım diyerek olmaz. Tarımda bir müdahalen varsa sürekli gözlemlerde takipte uygulamanın içinde olacaksın. Uygulandığı yerde kim o işi yapıyorsa, en başta hocalar incek tabi [tarlaya/sahaya] ... (Katılımcı Z4).

Hocasıyla, sınıf arkadaşlarıyla, çiftçiyle uygulama yapmadan mezun olan öğrenciyi mezun etmek, öğrenciyi, eğitime harcadığı paraya zamana yazık etmek demektir (Katılımcı Y7).

Bunun doktora süreci ayrı tutulmalı. Ama öğrenci köylü ve çiftçi ile ahıra girecek, onlarla birlikte hareket edecek. Çapayı sallayacak, toplamaya katılacak ki o sorunu fark etsin. Kâğıt üzerinden bunlar olamıyor. Ben öğretmen kökenliyim, uzaktan bunlar tam yerine oturmuyor. Bir şeyler havada kalıyor (Katılımcı K2).

Uygulama çok temelde, asli bir yerde olmalı. Programın özünü o oluşturmalı. Araziler, malzemeler, araştırma yöntemleri geliştirilmeli, öğrenci ve öğretim elemanı çizmeleri giyip uygulama alanında olmalı. Uygulama içinde bir tematik üniversite oluşturulmalıdır. Belki duvarları kaldırıp tamamen uygulama alanı içerisinde olmalı. O arazide olmalı üniversite, yoksa bir süre sonra gidilmez... (Katılımcı P3).

Bu kategoride katılımcıların ortak olarak vurguladıkları nokta, uygulama alanında öğrencinin, öğretim görevlisinin ve çiftçinin birlikte etkileşim ve işbirliği içerisinde çalışmasının gerekliliği olarak ortaya çıkmaktadır. Burada öğretim görevlisi ve öğrenci kimliğinde de değişim beklentisi sıklıkla vurgulanmıştır. Katılımcı P5 farklı bir görüş ile bu gerekliliği sağlama yönelik “*Duvarları olmayan uygulama alanının içerisinde tematik yapıda bir üniversite ile uygulayıcı, uzman ve öğrenciyi birlikte işe koşmak*” şeklinde öneri sunmaktadır

Katılımcıların bir kısmı uygulama odaklı yaklaşımları açıklarken *sınıf dışı uygulama alanından* söz etmişlerdir. Bu alt temada katılımcılar görüşlerini şöyle açıklamışlardır:

Tarım alanlarının içinde olan, büyük mezbahaları, ahırları, uygulama alanları olan, yetişen kişinin işin içine girebildiği, stajı sürekli olan, 1 gün staj 4 gün fakülte şeklinde olmayan yani işbaşında eğitim modelinin uygulandığı... Burada 4 gün uygulama 1 gün fakülte gibi düşünülmeli... (Katılımcı S2).

Hastaneye gitmeyen bir doktor, tarlaya inmeyen bir ziraat mühendisi, okula gitmeyen öğretmen adayı. Olmaz olmamalı. Olması gereken mekâna gitmekten imtina ediyor öğrenci. Biz öğrenciyiz başka sosyal hayatımız var, çalışıyorum vs. yozlaşmış! Okul bitsin de bakayım diyor. Üniversite kavramında ziraat mühendisi de tarlaya gitmek isteyebilir. Çünkü artık okul, gençlerin hobilerinden, işlerinden arta kalan zamanlarda gidilen bir yer oldu. Uygulama sahasına gitmesi gerektiği bilinci gitmiş çocuklarda, eğitim bitmiş durumda. Program geliştirme denilen konu çok önemli olmasına rağmen merkezi programlar var... Uymuyor bu yukardan aşağıya eğitim öğretim modellemesi. Yerinden program geliştirme, kişiye, kuruma, bireye, koşullara özgü program modellemeleri olmalı... Bu konuda tematik üniversite avantaj sağlayabilir.... Müzik üniversitesindeki bir çocuk enstrümanlarının içerisindeki çocuktur, uygulamanın içinde. Tarım için ise tarım üniversitesi bunu sağlayabilir belki. Üniversite midir? Bu birtakım çekinceler olabilir tarımın üniversitesi mi olur fakülteler var denebilir ama farklı program geliştirme modelleriyle uygulamalı bir üniversite niye olmasın...var, İngiltere’de, Rusya’da, Bulgaristan’da, Afrika’da bile var... işi bu olan bir üniversite Uygulamalı Tarım Bilimleri Üniversitesi öğrencide de öğretim görevlisinde de bu bilinci oluşturabilir. Klasik üniversitede fakülteler yoluyla olmuyor bunlar çok aşındı artık... kendine özgü geliştirilmiş programlar olmalı... (Katılımcı Y1).

Temada uygulama alanları sıklıkla vurgulanırken uygulamanın yerinde yapılması, içerisinde öğrenilecek müfredatla öğrenilen mekân birlikteliğinin sağlandığı, programların özel olarak o kuruma özgü geliştirilmesi gerektiği, okul dışında uygulama için sağlanan bir alanın yeterli olmayacağı ancak okulun tamamının sadece bir tema üzerinde kurgulandığı tematik üniversitelerden bir tarım üniversitesi ile uygulamanın sağlanabileceğine dikkat çekilmektedir.

4.2. Kalkınma Odaklı Yaklaşım

Tarım kavramı ve tarım eğitimi olgusuna dair veri incelendiğinde, ortaya çıkan bir diğer tema tarımın kalkınmadaki rolüne yapılan vurgu olmuştur. Katılımcıların yarısından fazlası sosyal refahın sağlanması için tarımın kalkınmada öncelikli alanlardan biri olmasının önemini belirtmişlerdir. Kalkınmayı odak alan katılımcılar tarım yükseköğretiminde olabilecek farklı yapılanmalara ve mevcut yapıda farklılaşması gerekenlere üniversitelerin kalkınmadaki rolünü önceleyen perspektiften yaklaşmışlardır.

Katılımcıların yoğunlaştığı noktalardan biri olan *kalkınma odaklı yaklaşım* hakkında sıklıkla karşımıza çıkan bulgu, nitelikli tarım eğitimine ve bilinçli çiftçilerin yetiştirilmesine önem verilmesi olarak söylenebilir. Tarıma son derece elverişli olan Türkiye’de bu kaynağı doğru değerlendirebilmek için yükseköğretim sistemlerini bir fırsat olarak gören katılımcıların görüşleri aşağıda belirtilmiştir: Bu temada kalkınma için tarım üniversitesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Aşağıda bununla ilgili alıntılara yer verilmiştir:

Bulgaristan’ın demir perdesi, doğu bloğu ülkelerinin çökmesinden sonraki ekonomik çöküntüden sonraki halini gördük ve hayret ettik. Ekonomik yönden bir ülke çöküyor ama üniversite ayakta kalabiliyor demek ki dedik. 90’ların başları ve SSCB’nin dağılması ardından rejim değişikliği dönemi ancak sistemler değişse de akademik birimler ayakta, bütçe kısıtlansa da projeleri devam ediyordu. Tarım üniversitesi vardı. O durumdan ayağa kalkma sağlandı ki üniversitenin tarım ve gıda alanında, üretim ve tedarikte nasıl bir gücü olabileceğini gördük... (Katılımcı Z1).

İsrail Kolhozlar Tarım İşletmemeleri mesela, sosyalist sistemde bunlar vardır. Dokunmaçları toplumda olan yapılarıdır. İnsanları içine katan bir tarım üniversitesine ihtiyaç var. İşleyen bir mantık. Yeni sosyal devletçi üniversite... Artık terk ettiğimiz sosyalist model bugünlerde yeniden ayağa kalkacak belki, yozlaştıkları için çöktüğü sanılan modeller [tarım ve üniversite] aslında çöken sistemleri ayağa kaldıran modeller oluyor. Kalkınma programları ve üniversite programları paralel hazırlanmalı sonrasında kalkınmaya dönük öğretim programları geliştirilmeli... (Katılımcı Z4).

Toplumsal bir kalkınmadan söz edebiliriz ancak ziraat fakültesine üniversiteler teknik elman vermeli, destek sağlamalı vs. vs. ziraat fakültesi kendisine verilenle avutulur durumda olmayı hak etmiyor aslında (katılımcı B7).

...İşin doğrusu bu işi tarım üniversitesi çözer; üret-araştır-geliştir-pazarla. Her biri için etkileşimli bölümler kur. Bu bir çözüm. Yerel kalkınmaya önem veren, yerelle akademiye buluşturan kalkınma üniversiteleri... (Katılımcı K5).

Bulguların analizinden ortaya çıkan görüşe göre çöküşe geçen bir ülke içerisinde bile üniversitenin -tarım üniversitesinin- kalkınmada rolünün vurgulandığı, tarım eğitimi olgusu tarım üniversitesinde geliştirilen ve güncellenen programlar vasıtasıyla açıklanmıştır. Tarımsal üretimin toplumsal kalkınmada ki önemine, tarım

üniversitesi ile fayda sağlanacağına vurgu yapılmaktadır. Bulgular ziraat fakültelerinin desteklemesi gerektiğini ama bunun yerine tarım üniversitelerinin olmasının kalkınma için daha iyi bir sonuç vereceğini ortaya koymaktadır.

Katılımcılardan önem bir kısmı da tarımda kalkınma odaklı yaklaşımlar açısından görüşlerini ifade ederken *üretim* kavramını vurgulamışlardır;

Tarımsal üretim için mühendislik şart, ürün üretiyorsunuz satamadıktan sonra bir anlamı yok! Müstakil bir tarım üniversitesi kurulmalı içinde tarımın sosyal bilimler bölümü gerekli, tarımın ekonomisi, tarımın uluslararası ticareti, tarımın pazarlaması, lojistiği kısaca tarımın tüm bileşenleri... Doğa bilimleri, mühendislik, sosyal beşerî bilimler [tarım temasında programları geliştirilmiş] ... 3 fakülte şeklinde. Üniversite üretecek, üretebilmek üzere öğrenci yetiştirecek ki kalkınma olabilsin. Bir görevimiz de kalkınmak unutmamak gerek. Bence temel bu şekilde atılmalı... (Katılımcı Y4).

Kendi ürününü üreten, üretimin de üretmeye gerekli olan ekipmanında orada yapıldığı (pulluk-traktör vs.) yapıya gerek var. Üniversite hem kendine yetecek hem ülkeyi kalkındırarak (Katılımcı B8) ...

Katılımcıların büyük bir kısmı ilginç şekilde yeni bir noktaya parmak basarak Agroparkların kurulmasına ve ziraat fakültelerinin tarım üniversitesine evrilmesine, yerelden kalkınmayı sağlayacak uygulamaların yapılmasına olan ihtiyaca vurgu yapmaktadırlar.

Katılımcı Y4, üretim için gerekli üniversite bölümlerini ve kalkınmanın bu şekilde sağlanabileceğini bunun da üniversite işlevlerinden biri olduğunu belirtiyor. Katılımcı B8 da üniversitenin üretim ile kendi ihtiyaçlarını karşılamasının ötesinde ülkenin kalkınmasında üretim ile katkı sağlayabileceğini vurgulamıştır. Katılımcıların önemli kısmı tarım eğitiminde farklı yapılanmalara bu temadaki diğer katılımcılardan farklı olarak agro-park kavramını ortaya koymuştur. Katılımcıların çoğu tarım yükseköğretiminde üniversite olgusu üzerinden açıklama getirirken, katılımcı B8 ziraat fakültelerinde uygulama alanı ve halk eğitimi ile kalkınmanın üniversite odağında sağlanabileceğini savunmuştur.

4.3 Bölgesel İlerleme Odaklı Yaklaşım

Tarım kavramı ve tarım eğitimi olgusuna dair algılar incelendiğinde, ortaya çıkan görüşlerden bir diğer tema *bölgesel ilerleme odaklı yaklaşımlardır*. Uygulama ve Kalkınma Odaklı yaklaşımlardan farklı olarak bu temada tarım olgusunu bölgesel ilerleme ile açıklayan katılımcıların görüşlerine yer verilecektir. Bölgesel ilerlemeyi odak alan katılımcılar tarım yükseköğretiminde olabilecek farklı yapılanmalara ve mevcut yapıda farklılaşması gerekenlere bölgesel ilerleme odaklı bir perspektiften yaklaşmışlardır. Katılımcıların yarısından fazlası Türkiye’de bölgesel gelişmişlikler arasında farklılıkların olduğu ancak bu farklılığın toplumsal anlamda avantaj yaratabileceğine yönelik ifadelerde bulunmuşlardır. Başka bir ifadeyle bölgeler kendi özelliklerini dikkate alarak ve potansiyellerini bu özelliklerle harmanlayarak tarımda gelişme sağlayabilir şeklindeki görüşler sıklıkla vurgulanmıştır.

Katılımcılardan bir kısmı tarımda bölgesel ilerleme odaklı yaklaşımlar açısından görüşlerini ifade ederken *bölgesel kaynaklara göre özelleşmiş üniversite* vurgulamışlardır. Aşağıda bununla ilgili alıntılara yer verilmiştir:

Türkiye’yi 9 tarımsal bölgeye ayırarak inceleriz keşke mümkün olsa da her tarımsal bölgede ayrı bir tarım üniversitesi kurulsun... Bu kadar çok ziraat fakültesi olmasaydı. Hepsi neredeyse aynı, birbirinin tekrarı... O bölge üretimi üzerine uzmanlaşmalar olsaydı keşke. Harran bu amaçla kuruldu... İyi bir ziraat için çok iyi bir temel bilim fakültesi kurulmalı. Fizik kimya, biyoloji, bilgisayar, bilmeden bir şey yapılamaz. Ama salt fizik değil, agrofizik, agrobiyoloji gibi. Fizikçinin tarım içinde olanı olmadan olmaz mesela... (Katılımcı Z7).

Tarımsal özellikler açısından ayrıışan 9 bölge için 9 ayrı bölgesel tarım üniversitesinin varlığını, çok sayıda ziraat fakültelerine tercih eden Katılımcı Z7 bu tarım üniversitelerinde temel bilimler eğitiminin oldukça önemli olduğunu şu şekilde vurgulamıştır.

Nebraska’da sadece mısır, Iowa da domuz, California meyve, Arizona marul... bunlar ilk akla gelenler. Özelleşmiş alanlarda eyaletine göre üretim ve eğitim programı düzenlenmeli. Aileden devirli toprak sistemi-bölünmemesi mantıklı, sistem komünizm ve kapitalizm karması. Tarım bilimleri üniversitesi mesela, şehir üniversiteden ayrı olmamalı, Iowa gibi... (Katılımcı T3).

Bölgelerde yetişen ya da yetiştirilebilecek ürünlere özel düzenlenmiş, şehirle bütünleşik yapıda bir tarım bilimleri üniversitesinden bahseden Katılımcı T3 farklı bir siyasal sistemin olması gerektiğini söylemiştir.

Bölge üniversiteleri (kalkınma odaklı olmalı) bölgenin merkezi konumunda üniversiteler olmalı. 1 er yıl farklı şehirlerde eğitim alacaklar, her şehir ayrı bir eğitim uzmanlığını verecek mesela... (Katılımcı T2).

Katılımcı T5 farklı bir program modeli önermiştir. Aşağıda sunulmuştur:

Bölgelerde tarımsal üretime göre özelleşmiş bir üniversiteler sistemine ihtiyaç vardır. Bu üniversiteler sisteminin öğrencilerinin farklı uzmanlık alanlarına sahip olabilmesi için, sistemdeki diğer üniversitelerde de birer yıl eğitim alarak mezun olmalarına fırsat sağlanabilir.

Bunun yanında Katılımcı T5, ziraat fakültelerinde üretim olmamasını, basit teknik problemlerin çözülemediğini, maddi kaynak ayrılmamasının özellikle küçük üniversiteler için sorun olduğunu belirtmiştir. Bölge merkezlerindeki büyük üniversitelerin, diğer üniversiteleri koordine ettiği bir programı önermiştir. Benzer olarak, diğer katılımcı;

Bölgelerde büyük üniversiteler ve diğer kurumlarla koordinasyon sağlayacak birimler olmalı. Devlet dışında da özel olarak maddi kaynak sağlayacak girişimler olmalı. STK-Devlet-bütçe var, üniversite için bütçe yok! bu kısıtlayıcı bir durum, kaynak ayrılması gerekmekte. Büyük üniversitelerde döner sermaye var. Burada alan yok, kaynak yok, o zaman ziraat fakültesi de olmamalı. Bir ülkenin geleceği eğitim ile besleyip, politika ile devam ettirilerek geliştirilebilir. Ziraat fakültelerinde üretim yok, sulamadaki basit problemler bile çözülüyor! 70'lerde tarımda yükseköğretim nasıl olmalı raporu yayınlandı, bugün için de eskisinden daha çok önemlidir bu rapor... (Katılımcı Z6).

Katılımcıların temelde değindikleri nokta, üniversitenin bölgede güç olmasının önemi olmuştur. Tarım için bölge özelliklerini kullanarak şehirle bütünleşik bir merkez olarak üniversitenin önemine değinilen bu kategoride merkez üniversitelere bağlı, daha küçük üniversiteler arası koordinasyon sistemi, özelleşmiş bölge üniversiteleri arası dönemlik geçişler ile uzmanlaşma alanlarının artırılması gibi program model önerileri ortaya çıkmıştır.

Katılımcılardan bir kısmı tarımda bölgesel ilerleme odaklı yaklaşımlar açısından görüşlerini ifade ederken *bölgesel ihtiyaçlara göre özelleşmiş üniversite* vurgulamışlardır;

Bölgeye göre bir tarım üniversitesi olsa, halk ile iç içe olsa, tüm insanlara özel bilgiyi nasıl aktaracağını bilen bir üniversite. En basit en etkili eğitimi sağlayabilen... Profesörler bazen iletişim eksikliklerinden ve halka inememesinden eğitimi etkili veremiyor. Tarımda iletişim daha farklı daha özel. Köylüye göre olmalı. Başarı buna bağlı ve halkın eğitimine önem verilmeli (Katılımcı Ç3).

Yasal zeminde tarımın toprak hastanesi gibi düşünülmesi tarım üniversitesi-tarım hastanesi. Danışmanlık birimi aktifleşmeli. Kampüsler bölge bölge ayrışmalı. Bölgelerde farklı kampüslere göre farklı eğitimler düzenlenmeli...(Katılımcı Ç4). Üniversitelerin ziraat eğitim müfredatının her üniversitenin bölgesine uygun olması gerekmekte. Üniversitelerde yapılanma bölge önceliklerine göre müfredat oluşturularak sağlanmalı. Ulusal ölçekte bilgi ihtiyacını karşılamaya yönelik olmalı. Öğrenci odaklı değil, bölgesel sorunlar odaklı ki öğrenci sürece katılsın (Katılımcı K4).

Tarım sosyolojisi, mesela, çok önemli, köy sosyolojisi mesela önemli alanlardır. 12 Eylül sonrası ziraat fakültesinden kaldırıldı maalesef (Katılımcı Z2).

Katılımcı Ç3 üniversite-üretici kopukluğuna değinip, bölgeye özel bir tarım üniversitesi ve bu sorunu aşan bir iletişim anlayışına vurgu yapmaktadır. Katılımcı Ç4 de bölgeye özel bir tarım üniversitesi ihtiyacını belirtirken bölge sorunlarını çözen, bölgeyi iyileştiren, iletişimin sağlandığı merkezlere vurgu yapıyor. Katılımcı K4 ise benzer şekilde bölgelere özel müfredat önerisinde bulunurken, *bölgesel sorun odaklı bir programı öğrenci merkezli bir programa tercih ediyor*. Bunun yanında programın bölge sorunlarını ele alırken, ulusal bilgi gereksinimine göre düzenlenmesine vurgu yapıyor. Katılımcı Z2 tarım sosyolojisinin öneminden bahsederken öne çıkardığı şey tarım bölgesi ihtiyaçlarının sadece ürüne-üretime yönelik olmadığı bunun yanında psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçların da bölgeye özel olmasıdır. Katılımcıların önemli bir kısmı, bu ihtiyacın tarım yükseköğretimi tarafından çözülebileceğini ifade etmektedir.

4.4. İşbirliği Odaklı Yaklaşım

Tarım kavramı ve tarım eğitimi olgusuna dair veri incelendiğinde, ortaya çıkan görüşlerden bir diğeri *işbirliği odaklı yaklaşımdır*. Bu yaklaşımda katılımcılar tarım olgusu ve tarım eğitimi işbirliği kavramı ile açıklamışlardır. Bunun yanında işbirliği temasında tarım eğitiminde oluşturulabilecek alternatif modelleri açıklarken *kooperatifçilik*

kategorisi ve öğrenmede ve üretimde sanayi işbirliği kategorisi öne çıkmaktadır. Katılımcılar arasında yer alan kooperatif yöneticisi ve üyeler, toplumsal işbirliğinin akademik boyutta da olmasının önemine vurgu yapmışlardır.

Katılımcıların tarım yükseköğretiminde kooperatif yapılar ile işbirliğinin üretim ve üniversite işlevi ile ilgili yorumlarına bir örnek olarak, "...üretim ayrılmamış bir iş bölümü ile yapılabilir. Her şeyi öğretemeyiz ve gerek de yok. Üniversitenin içinde kooperatif nedir? Kooperatif niye bir üniversite olmasın! Bir tarım üniversitesi mesela zeytin, incir, üzüm, pamuk mesela... Ege'de [Ege Bölgesi] bir üniversite üreten, geliştiren, pazarlayan yer, bir diğeri Trakya'da [Marmara Bölgesi]... (Katılımcı K1)."

Katılımcı K1 tarım için üretimi önemseyip işlevsel bilgiler ile yetiştirilen öğrenciler ve içinde kooperatif bir yapının olduğu bir tarım üniversitesi modeli ile üretimin, pazarlamanın yapılabileceği bir tarım yükseköğretim yapısı fikrini ortaya koymuştur.

ARGE birimleri kurulmasına rağmen bir yerde, bir şekilde yönetilemiyor argeler bunun için ARGE'lerin bir merkeze ihtiyacı oluyor. Enstitü gibi düşünülüyor başta ama sonra bir üniversite kurarsak eğer diyorlar, bu hem yöreye, hem ülkeye, hem de şirketlere faydası olur diyorlar ve dünyadaki tarım üniversitelerini geziyorlar. Avrupa'da Wageningen, Ophenheim Almanya'da, ABD Michigan, Asya'da Japonya'da Kobe Üniversitesi, Çin'de bazı üniversiteler. Fakat onları gezmek dışında sentez yapmak önemli (Katılımcı Z8).

Bir tarım üniversitesi akademisyeni olan Katılımcı Z8 üniversitenin kuruluşu ile ilgili süreci anlatırken kooperatif bir yapılanmada sorunları çözmek için ARGE birimi ardından Enstitü düşünüldüğünü ancak yeterli olmayacağı düşüncesi ile yöre ve ülke kalkınması için tarım üniversitesi kurulması kararının gerekçesini sunmuştur. İyi tarım üniversitelerini yerinde gözlem yapılmasının önemli ama yeterli olmadığını ifade etmiştir. Burada sentez kelimesini kullanırken yöreye uygun yapıyı sağlamak için yeni bir yapıyı ifade ettiği düşünülebilir.

Ziraat fakülteleri, veterinerlik fakülteleri, eğitilmiş bilgilili personel, tarım müdürlükleri-il ilçe- bilinçlendirici kurumlar bunlar ve köylerde olmalı. Ziraat odaları ile iletişim olmalı. Kooperatifler, DMO hepsinin bir yerden yönetileceği yer gerek. Kooperatif ve üniversite mantığı kurgulanmalı. Her yerde üretime yönelik kooperatif bilinci ve bu bilinci ortaya çıkaracak kooperatif üniversiteleri olmalı. Adalet bakanlığı, mesela, acık ceza evlerinde tarım arazilerinde üretim yapılıyor, çok iyi fikir. Oralarda güzel eğitim ve üretim sağlanıyor. Bu geliştirilebilir... (Katılımcı K4).

Bizde dede, baba sonra çocuk çiftçi oluyordu ama artık geçler tatmin olmuyor sektör değiştiriyor. Tarım eğitiminde büyüklerimizin alaylı eğitimi de geleneksel tarım ve tecrübe de çok önemli, onlardan hepimiz öğreniyoruz. Bilimsel olmasa da deneyim çok önemli. Binlerce yıllık deneyim. Ziraat odaları, tarım kredi kooperatifi, ziraat bayileri (malzeme satanlar), hepsinin teknik eğitime ihtiyacı var. Uygulama öğrenilse de tarımda çok fazla şey öğrenilmeli, sadece üretim değil, buğday değil. Kanola yeni ekilmeye başladı. Toprak analizi önemli, ürün ekim ve hasat zamanları. Tarım üniversitesi ile organize edilmeli hepsi. Doğru ve anlaşılır pratik çözümler gerekli. Ata tohumları ekiyoruz. İlçe tarımın eğitim sahası var. Ziraat odasına kiraladık, lavanta var. Ata tohumlarından buğday yetiştiriyoruz (Katılımcı T1).

Tarım kooperatiflerinin ve farklı tarım odaklı birimlerin hepsinin tarım üniversitesi çatısının altında olması gerektiğini söyleyen Katılımcı K4 ve Katılımcı T1 tüm tarım birimlerinin eğitime ihtiyaçlarının olduğunu ve birimler arası işbirliği ve ortak uygulama alanlarında organize olarak, çözümler üretmesinin gerekliliğini ifade etmiştir.

Sektörde kırk yılı aşkın tecrübe ile söylüyorum. Türkiye'nin en büyük kooperatifiyiz. Ürünlerin geliştirilmesi için üniversitenin araştırmalarından faydalanabilirdik ama ziraat fakülteleri çok zayıf. Üniversitenin kooperatife, kooperatifin üniversiteye ciddi faydaları olabilirdi ama bu bilinç gelişmedi bizde. Ürün var nasıl satılır, bilmiyoruz. Öğrenci üniversite bitmeden üretim ve satış yapabilmeli. Üniversite pazar ihtiyacını tespit edebilmeli ve böyle kalkınmalı, kooperatif kısaca! (Katılımcı K1).

Tarımsal kooperatiflerin üniversite ile işbirliğini sağlamanın kalkınma sağlayabileceğini öne süren Katılımcı K1 tarım için üniversite beklentilerini belirtirken ziraat fakültelerinin bu beklentiyi karşılamada zayıf kaldıklarını söylemiştir. Burada yükseköğretimden farklı bir yapı beklentisini kooperatif modeli üniversite ile vurguladığı düşünülebilir.

Tarım yükseköğretiminde *sanayi işbirliği* ile üretim ve üniversite işlevi ile ilgili deneyimlerinden yola çıkarak bir kooperatifin üniversite kurması ya da üniversiter anlayışa sahip bir kooperatif kurgusunu açık şekilde şöyle ifade edilmiştir:

Odakta gıda ve tarım var. Öğrenciler stajları [tarım ile ilgili] şirketlerde yapabiliyor. Öğrenci biliyor ki uygulama yapabilecek ve burada iş garantisi var. Şirket ihtiyaç olan insan kaynağını doğrudan karşılayabiliyor. İngilizce eğitim aldıkları için Avrupa ve Japonya'dan burs alıp gidiyorlar. Uluslararası standartlardalar. Devlette üniversite sanayi iş birliği kurmak isteriz hep. Sanayici de tanıdığı öğrenciyi alsın isteriz. Ama iş birlikleri çok az kurgulanır. Ama burada üniversite sanayinin içinde kurulmuş, bu ayrıcalıklı bir durum. Şirketlerden birinde sorun yaşandığında hocalar doğal danışmanlar oluyor. Birey ya da heyet halinde araştırma başlıyor ve fon başvuruları gerekmiyor. Üniversite zaten sorun çözmek için burada (Katılımcı B10).

Deneyim ve gözlemlerini sunan katılımcılar sanayi üniversite işbirliğinin kurulmasının iki taraf açısından da istendiğini ancak sağlamadığını, bunun yanında sanayinin içerisinde kurulmuş bir üniversite yapısının karşılıklı fayda sağlayıp bu isteği gerçekleştirmediğini söylemiştir.

İşbirliğine Odaklı Yaklaşımlarda dikkat çeken en önemli nokta üniversiteyi üretimin ve pazarlamanın merkezine almasıdır. Bu temada sıklıkla tarım üniversitesi kavramı öne çıkıyorken bu tarım üniversitesinin sanayi ya da kooperatif yapılarla işbirliği hatta üniversitenin kontrolünde bir sanayi ve kooperatif sistem ihtiyacına dikkat çekmeye çalışmışlardır. Üniversitenin eğitimde gerekli bilgileri, bu bilgiye ihtiyacı olan herkese uygun yöntem ve dille sağlayabilmesini de savunan katılımcılar, yeni bir program geliştirme dilinin konuşulması ve üniversitenin kapsayıcılığı ve sorun çözücülüğünü de öne çıkarmıştır denilebilir.

4.5 Araştırma Odaklı Yaklaşım

Bu yaklaşımda, katılımcılar görüşlerini tarım olgusu ve tarım eğitimini araştırma kavramı sınırları içinde açıklamışlardır. Bunun yanında araştırma temasında tarım eğitiminde oluşturulabilecek alternatif modelleri açıklarken *uydu kampüsler ve üst düzey araştırma birimleri kategorisi öne çıkmaktadır.*

Katılımcıların beşte biri tarım yükseköğretiminde *uydu kampüslerin* üniversite işlevi ile ilgili yorumları farklı bir program modellenmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Aşağıda bununla ilgili alıntılara yer verilmiştir:

“Farklı tarım üniversitesi modelleri olmadan sorun çözülemez. İleri düzey araştırmalar için sadece yükseköğretim olsun. Uydu kampüslerden farklı yetenekler edinilsin. Çok kampüslü tek birim, Yüksek tarım akademisi, mesela (Katılımcı Y2).”

Uydu kampüs kavramını ortaya koyan katılımcı, ileri düzey araştırmalar için özelleşmiş birden fazla uydu kampüs ile yaygın bir tarım eğitim ağının bir yüksek tarım akademisinin yönetiminde olabileceğini söylemiştir. Katılımcı, bir tarım üniversitesi modelinin aynı şekilde yaygınlaşmasının, sorun çözmeyeceğini de ifade etmiştir. Uydu kampüslerde farklı yetenekler geliştirmesini vurgulamasından da kampüslerin programlarının da ayrı olması gerektiğini düşündüğü sonucuna varılmaktadır. Katılımcılar uydu kampüs ifadesini kullanamamış olsalar da ifade ettikleri sistemin diğer katılımcıların ifadelerine benzerliğinden dolayı ortak bir kategori altında değerlendirilmiştir. Burada da merkezde *yüksek tarım üniversitesi* ifadesi ileri düzey araştırmalarda üst düzey bir merkezden söz etmektedir. Genel eğitim alan farklı alan öğrencilerinin bir üst aşama olarak daha ileri düzeyde araştırma yapılan birimlerde araştırma yapabilmelerinden bahsedilmektedir. Burada ayrılan en önemli nokta karma öğrenci guruplarının özelleşmiş bölümlerde birlikte eğitiminin mümkün olduğu bir programın faydalı olacağını düşünmektedir.

Farklı yerlerde [uydu kampüsler] ama uygulama da bütünlük olur. Herkes kafasına göre takılmaz. Graduate school [lisansüstü] gibi 4. yılın sonunda [kendi fakültesini bitirince] 3 yıl da tarım makineleri okur, başka yerde. Yüksek tarım üniversitesinde farklı disiplinlerden gelmiş mezunların tarım odaklı özelleşmiş bölümlerde yetişmesi sağlanabilir. Tıp mantığındaki gibi olur. Kompartımanlı çalışabilir. Birkaç tane advance [ileri] araştırma yapılan bir alan olur. Temel araştırmaların yapıldığı bir birim olabilir... (Katılımcı P4).

Katılımcıların tarım yükseköğretiminde *üst düzey araştırma gereği* ile ilgili vurgularından, tarım konusunda araştırmanın gelecekteki tarımın planlaması açısından stratejik öneme sahip olduğuna dair bulgular ortaya çıkmaktadır;

Tarım ve hayvancılık üniversitesi olmalı. Geleceğin tarım yöneticilerini, tarım liderlerini yetiştirmek önemli. Tarımın geleceğini belirleyecek kişiler. Tarımsal projeksiyon yapabilecek öğrenci yetiştirecek bölümleri oluşturmak önemli (Katılımcı P6).

Bilinçli düzenli tarımın ülkeye kazandırılması gerekli. Ülkemizde her türlü hububat yetişir. Tarımsal faaliyet yapılabilir. Bizde de tarımın üniversiteler tarafından organize edilmesi şart. Hollanda'da tarım eğitimi çok iyi ve kaynaklar en iyi şekilde kullanılıyor. Üniversitede uzmanlık alanları hakkında en iyi, en tepe bilgilerin olduğu araştırmaların yapıldığı yerdir orası [Wageningen Üniversitesi] (Katılımcı T6).

Aslında ülkedeki tüm tarımı da üniversite düzenlemeli, o üniversiteyi de başka bir araştırma üniversitesi. Çünkü tarımda her alanın en yetişkin uzmanı üniversitede olur. Tarım bilinçli yapılmadığı sürece kazanç sağlamaz. Üniversite ve araştırma ile hem ekonomik hem de bilişsel katkı sağlanır. Sistemli ve bilinçli yapmak gereklidir. Var olana eklemek, programlı tarım, programlı hasat... örneğin, susam; eskiden çok zordu yetiştirmek ama teknoloji ile doğru program sayesinde artık çok kolay. Program başlangıçtır. Eğitim ve program üniversitelerde hocalar tarafında oluşturulmalı. Yap-boz gibi değil. Yetiştiriciye ziraat odalarına ulaşmak gerekli (Katılımcı T4).

Üst düzey araştırmaların yapılması yanında tarımda üst düzey karar verici uzmanların da yetişmesi için farklı bir eğitim alanından ve kademesinden bahsedilmektedir. Bu yaklaşımda tüm uzmanlık alanlarında üst düzey araştırmalarının yapıldığı ve kararların verildiği bir tarım ve araştırma üniversiteden söz edilmektedir. Tarım üniversiteleri ve onların üzerinde bir araştırma üniversitesi sisteminin oluşturacağı program ile tüm ülke tarımının kontrol edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımda araştırmacının üniversitenin bir misyonu olarak kalmasını değil, üst düzey araştırmaların sağlanabileceği bir bilim ve karar merceği olan ayrı bir üniversite modeli öne çıkmaktadır.

4.6 Tematik Üniversite Yaklaşımı

Veri tarım kavramı ve tarım eğitimi bağlamına göre incelendiğinde, ortaya çıkan bulgulardan birisi de *tematik üniversite yaklaşımı olmuştur*. Tarım için özelleşmiş bölümlerin olduğu bu yaklaşımda öğrencinin mezuniyeti ile birlikte çalışacağı alanın uzmanı olması beklenmektedir. İş dünyasına hazırlık için işin ve piyasa koşullarının ihtiyaçları doğrultusunda yetişecek mezunların niteliğine vurgu yapılmıştır. İş arayan ve işe girmeyi hedefleyen mezun yerine iş kurabilen, işe alabilen girişimci bireylerin tarım alanında yetiştirilmesinin önemli olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bir kısmı yükseköğretimde tarım eğitimini açıklarken *tematik üniversitenin* gerekliliğini ifade edip *tarım için özelleşmiş bölümler* kavramı ile açıklamıştır. Aşağıda bununla ilgili alıntılara yer verilmiştir:

Her yerde işletmeci var ama çalıştığı alanın uzmanı değil. Böyle bir üniversite olsa alan ile bilim arasındaki bağ sağlam olur, kopmaz. Transdisipliner olarak bağlanır konular. Tarım turizmi, tarım finansı, tarımsal pazarlama, tarım lojistiği gibi. Örneğin pazarlamanın alan özelinde tarımsal pazarlama ya da marketing.... (Katılımcı P2)."

Tarım yükseköğretiminde özelleşmiş alanlarda uzmanlaşmadan söz eden bu yaklaşım öğrencilerin tarım ile ilgili alanlarda özelleşmiş bölümlerden eğitim almalarını, bu yapının alanları transdisipliner olarak bağlaması ile üniversitede bölümler arası bağı koruyacağını düşünür. *"Fen edebiyatların istihdamı öğretmenlikle sağlanmaya çalışılıyor. Biyoloji, fizik, kimya olmadan olmaz. Temel bilimden vazgeçemezsin. Amerika'da Çin, Hint, Türkler dolduruyor buraları. Ziraata da interaktif bir model olmalı. O bölüme özel öğrenci almak yerine biyoloji ve kimya öğrencisi gerektiğinde bir araya gelsin. Oradan temalara göre özelleşebilir"* (Katılımcı Y1).

Temel bilimlerin tarım yükseköğretiminde önemine değinen Katılımcı Y1, üniversiteye alınan temel bilimler öğrencilerinin interaktif bir model üzerinden özelleşmelerini gerekli görmüştür. Benzer olarak *"Tarım üniversitesi tematik yapıdadır, ziraat fakültesine göre en büyük artısı budur... toplum olarak kolektif çalışmaya çok uygun değiliz ama burada bir proje olduğunda her birimden bir hoca reflex olarak girişimde bulunuluyor. Örnek: Teknofest'e 8-10 ekibimiz katılır ve iyi derece çıkar, ekipte her bölümden öğrenci çıkıyor, danışman hoca da başka bölümde (Katılımcı Z1)."*

Tarım üniversitesinin tematik olmasına vurgu yapılırken bu yapının en önemli avantajının farklı birimlerden hocaların aynı projeye dahil olması ve ortak ürün çıkarmadaki yeteneği olduğunu vurgulanmaktadır. Burada tarım için özelleşmiş bir üniversitede yapılan bir proje hakkında tüm üniversite bölümlerinin tarım ile ilgili olmasından dolayı, zengin bir fikir ağına hızlı erişim olması önemli bir zaman, enerji tasarrufu ve gelişim sağlayabilir. Katılımcıların bir kısmı yükseköğretimde tarım eğitimini açıklarken *tematik üniversitenin* gerekliliğini, ifade edip *tarım eğitimini birbirinden farklı tarım üniversiteleri modelleri* ile açıklamıştır;

Yıllardır tematik üniversite öneriyoruz. Öğrenci Antalya'da başlayıp, Aydın'da devam edip Karadeniz'de bitirse. Müfredat birliği olsa. Bölünmeden ya da uzmanlık alanları için yüksek lisansta başka şehre gidilir mesela (Katılımcı P2).

Kurumlar arası bilgi alışverişi şart. İşletmelerde tarım ekonomisti yetkili ve söz sahibi kurum olmalı, diğer işletmelere de hesap sorabilmeli. Bunun gibi...Bakanlık üniversite arası iş birliği olmalı. Dönem sonunda çalıştaylar düzenlenmeli diğer tematik üniversitelerle; spesifik üretim, spesifik bölümler! Dünyaca ünlü başarılı üretimlerde bunlar yapılmakta (Katılımcı P7).

Katılımcı P7 program birliğinin olduğu farklı şehirlerde eğitimin tamamlanabileceği bir tematik üniversiteler ağından söz etmiştir. Ayrıca, özelleşmiş bölümlerin olduğu bakanlık ile güçlü işbirliği bağlantılarının kurulmasını gerekli gören bir program önermektedir.

“Tek tip üniversite olmamalı. Temel fen, temel mühendislik bilimleri alıyor ve kendimiz eğitiyoruz iş başında diyorlar. Bugün olan yarın değişir. Bizde fakülteler arası bölümler arası duvarlar var. 3-4 farklı dersi olan okullarda dersler birlikte alınmıyor... (Katılımcı Z4).

Tüm ziraat fakülteleri aynı olmamalı ve tüm bölümler her yerde olmamalı. Bölüme öğrenci almak değil, dersleri verebilmek önemli. Mezunlar işsiz. Agroparklar oluşturulmalı. İstanbul’da temel bilimler okutulsun. Olgunlaştıktan sonra Çatalca’daki tarım üniversitesine geçsin. Ama üniversite de mimarisinden iklimine kadar özelleşmeli (Katılımcı P7).

Tematik üniversite yaklaşımı bir alan ya da sektörde özelleşmeyi ifade ederken bulgulardan ortaya çıkan sonuca göre tıp, havacılık, güzel sanatlar, teknik, yüksek teknoloji benzeri üniversiteler gibi tarımında tematik bir alan olarak düşünülerek müstakil üniversite modeline geçilip yeni programlar geliştirilmesine ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

Bulgular, Türkiye’de tarımsal üretimin azalması, zirai araştırmaların yetersizliği, uygulama alanlarının olmaması, çiftçi- üniversite ve bakanlık arasında etkileşim bağlarının zayıflığı, bölgelerin özelliğini dikkate almayan öğretim programları, üretim-satış kooperatiflerinin aktif olmaması gibi sorunların yanında toplumda sanayi devrimin ardından oluşan ya da oluşturulan tarım mesleklerine dair olumsuz algının yarattığı ziraat fakültelerinin gönülsüz öğrenci profili gibi bazı dikkate değer noktaları ön plana çıkarmıştır. Mevcut tarım yükseköğretim programlarının hemen her biri diğeri ile aynı yapıda olduğu için, sorunlar da ülke genelinde benzer şekilde baş göstermektedir. Programda bu tek tipliğe alternatif modeller üzerinden çözüm yolları üretilebileceği algısı katılımcılar arasında yaygın bir görüş olarak öne çıkmaktadır. Bugün uygulanan ziraat mühendisliğinin tarımın tanımını karşılamadığı için değişmesi gerektiğini söyleyen Ortaş (2020) ziraat mühendisliğinin ekolojiden-ekonomiye kadar geniş multidisipliner alanlarda iyi planlama ve programlar ile yürütülmesi gerektiğini söylemektedir. Çalışmada katılımcıların önemli bir kısmı iyi tohumdan iyi ürün elde edileceği gibi, iyi akademik donanımına sahip öğrencinin yükseköğretimde tarımı tercih etmesini sağlayabilmenin öneminden bahsetmişlerdir. Bu çalışma ile paralel olarak Ortaş (2020) da; ihtiyaca göre belirlenen illerde farkındalığı yüksek akademik kadrolarla oluşturacak, **akademik alt yapı açısından iyi öğrencilerin tercih edebileceği bir tarım üniversitesi ve/veya tarım ihtisas fakültesi/fakülteleri oluşturulmasını** mevcut tarım yükseköğretim sorunları için bir çözüm yolu olarak görmektedir. Çalışmada tarım yükseköğretimi ile ilgili gıdayı güvence altına alabilmek için sürdürülebilir tarım politikaların belirlenmesi ve özellikle uygulamanın, araştırmanın ve üst düzey araştırmaların yapılacağı farklı **tarım üniversiteleri** öne çıkmıştır. Ortaş’ın (2020),

“Son virüs salgını ve ileride olası yaşanacak iklim değişimleri gıda güvencesini sık sık gündeme getireceği için alanda nitelikli bilim kuruluşlarına gereksinim her şeyden daha önde görülüyor. Bu bağlamda sağlıklı sürdürülebilir yaşam geleceğimizi güvenceye almak için Türkiye’nin eğitim, bilim ve araştırma politikası mutlaka belirlenmelidir. Tarım konusunda temel ve uygulamalı araştırmalar yapan uluslararası ölçekte nitelikli öğrenci ve akademik kadroları yetiştirecek bir Tarım Üniversitesi veya ortak bir Yüksek Tarım Enstitüsü kurulmalı, aynı zamanda mevcut Ziraat Fakülteleri de güçlendirilmeli, mühendis ve araştırmacı yetiştirme nitelik ve kapasiteleri iyileştirilmelidir.” Önerileri de bu çalışmanın sonuçları ile uyumlu noktalar içermektedir.

Tarım yükseköğretiminde güncellenmesi gerekenler hakkında Ziraat Fakülteleri Eğitim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (ZİDEK) toplantıları başta olmak üzere tarım yükseköğretimin yıldönümü kutlamalarında da her yıl değerlendirmeler yapılmakta ve öneriler sunulmaktadır. Tarım üniversitesi kurulması ve bölümleri, içerikleri, süreleri ile ilgili görüşler sunulmuştur (ZİDEK,1995). Tarım yükseköğretiminde güncellemeler için 1995-1998 yılı arası yürütülen toplantıların raporuna bakıldığında güncellemelerin yapılması gerektiğinden bahsedildiği görülebilir.

Dünya tarım yükseköğretim örneklerine bakıldığında yönetim ve organizasyonun yanında, içerik ve teknik açıdan gelişmeler oldukça hızlı ilerlemektedir. 19. yüzyıl üniversite yapısı 21. yüzyıl şartlarına göre güncellenmiştir. Bu

değişimler tarım eğitimini de önemli derecede etkilemiş ve geliştirmiştir. Bu gelişimi göstermiş ülkelerde tarım yükseköğretimi ülke veya bölgeye göre özelleşmiş aynı zamanda dünya uyumlu çeşitli programlar ile yapılabilmektedir. Yalnızca ziraat fakültesine sınırlanmış durumda değildir. Örneğin, Tarım ve Doğa Bilimleri, Tarım ve Tüketici Bilimleri, Tarım ve Çevre Bilimleri, Tarım ve Orman, Tarım ve Doğal Kaynaklar gibi bölümler tarım üniversitelerinde faaliyet göstermektedir.

Eriş, Çiftçi ve Direk (2005)'e göre Türkiye de ivedilikle tarımda statik eğitim yerine, çok sayıda mesleki alternatif oluşturacak, yeni bölümler açılacak bir sistemle yeniden düzenlenmesi, farklı isimlerdeki fakültelerde dahi ilgili bölümlerin ve eğitim programlarının olabileceğinin kabulü ve üniversitelerin kendi koşullarına uygun şekilde özerk karar verilebilmesi en doğru yaklaşım olacaktır. Eriş ve arkadaşlarının bu yaklaşımı bulgularına ortaya çıkan; bölgelere göre özelleşmiş bölümler, tek bir yapının işlevsel olmaması, yükseköğretimde farklı modellere ihtiyaç olduğu ve yeni programların 21. Yüzyıla dünya uygulamaları dikkate alınarak güncellenmesi düşünceleri ile paralellik oluşturmuştur.

Bu araştırmanın en önemli bulgusu tarım eğitimi için ortaya çıkan alternatif yükseköğretim modellerini 6 farklı yapıda ortaya koymasındır. Katılımcıların çoğunun üzerinde durduğu;

- *Uygulamaların yapıldığı bir alanın içerisinde yapılandırılmış bir "Uygulamalı tarım üniversitesi"*
- *Türkiye'de 9 tarımsal bölgenin ihtiyaç ve kaynaklarına göre özelleşmiş "Bölgesel kalkınma odaklı tarım üniversiteleri sistemi"*
- *Ağırlıklı olarak üst düzey araştırmaların yapıldığı "yüksek tarım akademisi"*
- *Tarımsal üretimin ve satışın da takip edildiği, üreticinin alacağı tarımda yükseköğretim düzeyi eğitimi sağlayacak "kooperatif üniversite yapılanması"*
- *Her bölümün tarıma özel oluşturulduğu "tematik tarım üniversitesi" yapılanması modelleri ortaya çıkmıştır.*

Tarım ile ilgili yükseköğretim modellerine ek olarak alternatif birimler olarak tarım uygulamalarının yapabileceği agroparklar sayesinde hem araştırma hem de uygulama yapılması mümkün olacaktır. Halk eğitiminin de sağlanabileceği, alternatif tarım uygulama birimleri olan uydu kampüsler ile etkinlik artırılabilir, sonuçlar arasında dikkat çeken önerilerden olmuştur. Tarım eğitiminde önemli sorunlardan birisi de öğrencinin toplumsal algının etkisiyle tarımda yükseköğretim almayı tercih etmemesidir. Bu durumun istihdam alanlarının yaratılmasıyla çözülebileceğini düşünen katılımcılar olduğu gibi, yeni sosyal dünya düzenine uygun olumlu algılar sağlanarak çözülebileceğini düşünen yaklaşımlardan da söz edilebilir.

Araştırma bulgularının uygulamaya ve uygulayıcılara yönelik ortaya çıkardığı önerilerden bazıları şunlardır. Müstakil bir tarım üniversite kurmak için siyasi iradenin konunun önemine yönelik çalışmalar yapması önemlidir. Daha önceden kurulan tematik üniversiteler için izlenen yollar tarım üniversiteleri için de kullanılabilir. Araştırmada ortaya çıkan farklı yaklaşımların dikkate alınması ve bu yaklaşımların daha derinlemesine çalışılarak bir değil birden fazla tarım üniversitesine yoğunlaştırılması önemlidir. Tarım üniversitesi kurgusu için ziraat fakültelerindeki programlar uzmanlar tarafından çağın koşullarına göre uyarlanarak tarım üniversitelerinde farklı şekilde geliştirilebilir. Tarım üniversiteleri için bölgesel anlamda farklı akademik takvimler geliştirilerek eğitim ve öğretim süreci tarımın gereklerine göre planlanabilir. Bunun yanında modüler öğretim yöntemlerine ağırlık verilebilir.

Özel sektörün, vakıfların ya da kooperatiflerin tarım üniversitesi kurmasında katkılar sağlanabilir. Bölgelere göre farklı kurgulamalar konusunda uzman toplulukları oluşturulabilir ve öğretim planları bu şekilde daha nitelikli hazırlanabilir. Bulgularda sıklıkla bahsedilen konulardan olan ziraat fakültesinin tercih edilmeme nedenlerini ortadan kaldırmak için burs, iş garantisi, kredi ve harçlar gibi konularda bazı iyileştirilmeler yapılabilir.

Bu çalışmada odaklanılan temel nokta müstakil tarım üniversitesinin katılımcılar tarafından nasıl algılandığını belirlemek, eğer kurgulanacak olursa ne tür bir üniversite model ya da yaklaşımın yararlı olacağıdır. Ortaya çıkan altı yaklaşım hakkında katılımcıların görüşleri ortaya konmaktadır. Araştırmacılara yönelik bazı öneriler sunulacak olursa; her bir modelin derinlemesine çalışılması, modeller arasında karşılaştırmalar yapılması, en verimli olacağı düşünüldüğünden en zayıf modele doğru sıralama yapılması yararlı olabilir. SWOT analizi yapılarak tarım üniversitesi olgusu hakkında geniş çaplı veri toplanabilir. Nicel metodlar kullanılarak bölge ya da ülke çapında araştırmalarla genellemelere ulaşılabilecek çalışmalar yararlı olabilir. Ziraat fakültelerinde okuyan öğrencilerden, akademisyen ve idarecilerden geniş çaplı veri toplanabilir.

5. Kaynakça

- Atchoarena, D. ve Holmes, K. (2004). The role of agricultural colleges and universities in rural development and lifelong learning in Asia. *Asian Journal of Agriculture and Development*, 2, 1-2.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Geliştirilmiş 13. Baskı). Pegem Akademi: Ankara.

- Çavdar, A. O. (1996). *Nasıl Bir Üniversite İstiyoruz?*, Türkiye Bilimler Akademisi, Bilimsel Toplantı Serileri, No:5, Ankara.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. ve Turner L. A. (2020). *Research methods design and analysis*, Çev. Ed. Ahmet ALPAY, 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.Z
- Cowley, W. H. (1980). *President, professors and trustees: The evolution of American academic government*. San Francisco: Jossey-Bass Pub.
- Creswell, J. W. (2013) *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. 4th Edition, SAGE Publications, Inc.: London.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2022). 14 Ocak 2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/02/Strateji-Ve-Butce-Baskanligi-2021-Yili-Faaliyet-Raporu_28022022.pdf adresinden erişildi.
- Demir, R. (1996). Üniversitenin Bugünü ve Yarını Sorunlar, Sorumlular, Çözüm Önerileri, Palme Yayıncılık, İkinci Baskı, Ankara.
- Denzin, N. K. ve Lincoln Y. S. (Eds). (1994). *Handbook of qualitative reaserch*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Erden, Z. (2006). *Histories, institutional regimes and educational organizations: The case of Turkish higher education*. Yayınlanmamış doktora tezi, Sabancı Üniversitesi.
- Eriş, A. (2004). *Türkiye’de ve Dünya’da üniversite eğitimi*. “I. Ulusal Ziraat Fakültesi Öğrencileri Kongresi.”
- Eriş, A., Çiftçi, C. Y., İsmailçelebioğlu, N., ve Direk, M. (2005). Tarımsal Yükseköğretim. *Türkiye ziraat mühendisleri VI teknik kongresi*, 03-07. 2001.
- Gürüz, K. (2020). *Medrese v. Üniversite*. İnkilap Kitapevi, İstanbul.
- Hekimoğlu, B. ve Altındeğer, M. (2006). *Tarımın ve tarımsal göstergelerin ülkemizdeki ve Samsun ilimizdeki gelişim seyri*. Samsun Valiliği Tarım İl Müdürlüğü Strateji Geliştirme Birimi: Samsun.
- Humprey, G. (1924). “The psychology of the gestalt. *Journal of Educational Psychology*, 15 (7): 401-412.
- Karlık, R. (2002). *Türkiye Ekonomisi*. Beta Basımevi: Bursa.
- Kiraz, E. (2022). *Program Geliştirme ve Öğretim: Uzmanlık Uygulamaları* (Ders Notları). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality*, 2nd. ed. New York, Harper & Row.
- Ortaş, İ. (2020). *Türkiye’nin neden güçlü tarım fakültelerine, enstitülerine ve üniversitelerine ihtiyacı var*. 7 Aralık 2022 tarihinde <https://dosder.org.tr/neden-guclu-tarim-fakultelerine-enstitulerine-ve-universitelerine-ihtiyac-var/> adresinden erişildi.
- Ortaş, İ. (2022). *Tarım eğitiminin 176 yıl dönümünde sorunlar ve çözüm önerileri*. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods (3th ed)*. Sage Publications.
- Tekeli, (1995). *Eğitim, cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi*. Cilt: III. İletişim Yayınları.
- TMMOB, (2020). Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu Üzerine TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Değerlendirmesi B 30.1. DNK.0.00.00.00. 2001-54 Sayılı rapor 10 Şubat 2023 tarihinde https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=33498 adresinden erişildi.
- TUSİAD, (1994). *Türkiye’de ve Dünya’da yükseköğretim bilim ve teknoloji*, İstanbul.
- Yaşar, M. (2022). *Stratejik sektör: tarım*. Ed: Mustafa YAŞAR, İKSAD Publishing House: Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Yılmaz-Yıldız, S. B. ve Kiraz, E. (2022). Yüksek Öğretimde Yeni Bir Modelleme Çalışması: Tarım Üniversiteleri. *Lisans Üstü Çalışmaları Öğretmen Kongresi*. 13-15 Mayıs 2022, Ayvalık-Balıkesir.
- YÖK, (2007). *Türkiye’nin Yükseköğretim Stratejisi, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Ankara. 2021 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu, Şubat 2022/ Strateji-Ve-Butce-Baskanligi-2021-Yili-Faaliyet-Raporu_28022022* 12 Aralık 2022 tarihinde <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Turkiyenin-yuksekogretim-stratejisi.pdf> adresinden erişildi.
- YÖK, (2020). *Yükseköğretim Projeleri*, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Yüksek Öğretim Geliştirme Planı, (1991). Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi.
- ZİDEK, (1995). *Konsey Raporu, Türkiyede tarım öğretiminin 150. Yılı*. 20-21 Haziran, Samsun.